

En konge i sin faders sted – Bibel og konge i den danske enevælde

Christina Petterson

Abstract: This article analyzes the use of the Bible in the royal and divine staging of the Danish absolute monarchs. I focus especially on Bible translations and how these present a certain image of the king, the anointment ceremonies of the absolute monarchs (from 1681 to 1839) and the narwhal throne, crafted between 1662 and 1671. All of these biblical appropriations function as a creative rewriting of the Solomon-narrative. I will show how many different resources – both exegetical, ceremonial, and colonial – all come together to orchestrate the king as God's anointed.

Key words: Solomon – absolute monarchy – anointment ceremonies – bible translations – narwhal throne

I sin udlægning af forskellen mellem åndeligt og verdsligt styre i skriftet *Om lydighed mod statsmagten* bruger Luther den gammeltestamentlige beretning om bygningen af Herrens tempel. I Første Kongebogs fortælling blev dette nægtet David (se 2 Sam 7,1-17), og i stedet blev det Salomo, der skulle udføre dette nådige værk (1 Kong 5,16-19). I Luthers udlægning er årsagen, at David havde brugt sværdet og derfor ikke kunne være billede på Kristus' rige, hvor der herskes uden sværd. Luther fortsætter: 'Men det skulle Salomo gøre, dvs. "Frederik" eller "Fredegod" der havde et fredens rige, for at det kunne pege hen på Kristi, den egentlige Frederiks og Salomos, sande fredsrige'.¹ I det lille ordspil mellem Salomo og Friederich skabes der en forbindelse mellem en bibelsk figur og en samtidig politisk skikkelse, Frederik den Vise.² Dette var i sig selv ingen innovativ tanke; således blev også Karl den Store iscenesat som Herrens salvede

---

¹ Martin Luther, *Om lydighed mod statsmagten*, Luthers Skrifter i Udvalg IV (København: Gads Forlag 1964), 167.

² I salvingen af Frederik 4. bruger biskop Borneman også dette ordspil: Henric Bornemann, *Den hellige ... Kongl Salvnings Act og Festivitæt, som den 15 April Anno 1700 paa Friderichsborgs Slot og udi Friderichsborgs Slots-Kirke med ... K. Friderich den Fierde ... saa vel som ... Dronning Louise ... blev celebreret* (Kjøbenhavn u.å.), 81 ff.

og en ny kong David.³ Det, som er interessant her, er den ændrede storpolitiske kontekst, der gav sådanne teologiske forbindelser en anderledes ideologisk magt. Skriftfortolkningens monopol havde tidligere ligget hos den katolske kirkes teologer, der sammen med traditionen kunne give pavens magtstilling styrke.⁴ På det teologiske plan spillede bibelfortolkningen en væsentlig rolle i destabiliseringen af pavemagten, idet et af reformationens eksegetiske programpunkter var at påpege, i hvor høj grad biblen havde været brugt til at konsolidere pavens position.⁵ Denne 'frisættelse' af bibelfortolkningen samt omkalfatringen af herskermagten resulterede blandt andet i en fusionering mellem kongefiguren og bibelske magtforestillinger. Biblens autoritet var stadig særdeles anvendelig som udtryksform, det var blot referenten, der var en anden. Således blev også reformationens teologer inddraget i denne signifikationsproces, hvor den nyslåede fyrste skulle legitimeres gennem biblen. I Danmark finder denne teologiske iscenesættelse primært sted indledningsvis i bibeloversættelserne og fuldt udfoldet i salvningsritualerne.

I denne artikel analyserer jeg brugen af biblen i iscenesættelsen af de danske konger i enevælden. Jeg fokuserer især på bibeloversættelserne, salvningsceremonierne og narhvaltronstolen, der alle fungerer som en slags kreativ 'genskrivning' af Salomo-fortællingen. Jeg vil vise, hvor mange ressourcer – både eksegetiske, ceremonielle, håndværksmæssige og koloniale – der anvendes til at iscenesætte kongen som Guds salvede.

Bibeloversættelserne

En af de bærende søjler i den reformatoriske selvforståelse var at oversætte biblen til diverse europæiske sprog. Den umiddelbare og opofrende bevæggrund var at give folket en bibel, de kunne forstå, der ikke var 'forfalsket' og 'formidlet' af den katolske kirke. En mere underliggende motivation var at skabe et autoritativt grundlag for det reformatoriske program.⁶ I dette afsnit vil jeg se på, hvordan den

³ Tarald Rasmussen, "Luther og politikken. En historisk innledning", *Martin Luther, Verker i utvalg III* (Oslo: Gyldendal 1980), 7-39 (15).

⁴ Rasmussen 1980, 16.

⁵ Jonathan Sheehan, *The Enlightenment Bible. Translation, Scholarship, Culture*, (Princeton: Princeton University Press 2005), 14-15. Dette er også en af Michel Foucaults pointer i "What is Critique?", *What is Enlightenment? Eighteenth-Century Answers and Twentieth-Century Questions*, red. James Schmidt (Berkeley/Los Angeles: University of California Press 1996), 382-398.

⁶ Sheehan 2005, 4.

danske konge er til stede i bibeloversættelserne, og hvordan disse oversættelser kunne bruges til at fremme et særligt image af kongen.

I sin analyse af biblens overgang fra at være et teologisk dokument i Reformationstiden til at blive et kulturelt fænomen i Oplysningstiden udstikker den amerikanske historiker Jonathan Sheehan en tidslinje, der fremhæver den hastige udbredelse af bibeloversættelser i det 16. århundrede og stagneringen af oversættelserne i det følgende århundrede. Dette forklarer han med en to-trins model, hvor første skridt består i at vriste biblen ud af den katolske skriftradition for dernæst at konsolidere en ny tradition, der ifølge dens fortalere var i fuldkommen overensstemmelse med den oprindelige tekst.⁷ Derved tjente de mange oversættelser, der myldrede frem i århundredet efter reformationen, til at afsløre, hvordan biblen havde været brugt til at tjene menneskelige interesser og derigennem fremme en profanering af den katolske kirke. Denne proces blev sat igang af en blanding af eksegese, fyrstemagt og påberåbelsen af en himmelsk autoritet,⁸ men havde med tiden behov for en afslutning og en ny helliggørelse, idet den protestantiske kirke skulle konsolideres. Dette blev opnået med en adskillelse af eksegetisk forskning og bibeloversættelser og en vækst i eksegesen, der forherligede teksten på dens oprindelige sprog, græsk og hebraisk. I Tyskland fandt den sidste oversættelse sted i 1545 og i England i 1611.⁹

Sheehans analyse dækker biblen i England og Tyskland. I Danmark så begivenhederne som bekendt lidt anderledes ud. På den ene side var Danmark et monarki, hvilket gjorde den politiske situation mere lig den engelske end de tyske fyrstedømmer. På den anden side var den lutherske indflydelse meget stærk i Danmark, blandt andet på grund af de selvsamme fyrstedømmer og deres forbindelse til den danske krone. Dette betød, at de danske bibeloversættelsers autoritet i højere grad hvilede på Luthers autoritet, end tilfældet var det i England, men samtidig var kongens autoritet en væsentlig indflydelse. Initiativet til den første fuldstændige bibeloversættelse blev taget af Christian 3., der som bekendt indførte reformationen i Danmark.¹⁰ Gennem implementeringen af kirkeordinansen

---

⁷ Sheehan 2005, 17.

⁸ Sheehan 2005, 14-15.

⁹ Sheehan 2005, 15.

¹⁰ Se Bodil Ejrnæs, *Skriftsynet igennem den danske bibels historie*. Forum for Bibelsk Eksegese 6 (København: Museum Tusulanums Forlag 1995) for en detaljeret gennemgang af de officielle biblers tilblivelseshistorie samt analyse af skriftsynet i de enkelte oversættelser.

forpligtede kongen sig til at forsyne sin kirke med en bibel, hvilket fandt sted med oversættelsen fra 1550, Christian 3.s bibel. Denne efterfulgtes af en vigtig revision i 1589 (Frederik 2.s bibel), en udgave, der igen blev revideret i 1633 (Christian 4.s bibel). Disse bibler, der blev produceret i de første 150 år efter reformationen, blev som bekendt opkaldt efter den konge, der igangsatte projektet, og kan, som Carsten Bach-Nielsen argumenterer for, bedst betegnes som fyrstebibler, det vil sige symboler på den lutherske fyrste.¹¹ De to efterfølgende konger (Frederik 3. og Christian 5.) forsøgte begge at igangsætte revisioner, men uden succes.¹² I 1607 havde der fundet et brud sted, ikke i selve oversættelsernes strøm, men i udgivelses- og distributionspraksis. Mens fyrstebiblerne var prægtige og kostelige, var biskop Hans Poulsen Resens bibel målrettet hjemmene frem for kirkerne.¹³ Da denne bibel blev udsolgt, befalede kongen en revision af denne lille bibel på bedre papir og med stilistiske forbedringer. Den blev trykt i 1647 og kaldt den Resen-Svaningske bibel efter de to hovedmænd Resen og professor i hebraisk, Hans Svane.¹⁴ Denne version blev efterhånden den officielle og dannede grundlag for en række bibeloversættelser i det følgende århundrede.¹⁵ Sheehans brud fandt altså ikke sted i de danske bibeloversættelser før i midten af 18. århundrede med Christian 6.s bibel i 1740 som den sidste i en lang række, og varede indtil oprettelsen af Bibelselskabet i 1814¹⁶.

I Danmark standsede oversættelserne altså ikke, men fortsatte forholdsvis støt indtil midten af 18. århundrede. Hvordan kan dette forenes med Sheehans analyse? Universitetsprofessorerne, der blev kaldet til at revidere diverse bibeludgaver, kviede sig ved opgaven på grund af angsten for at blive beskyldt for krypto-calvinisme ved at rette i den lutherske tekst. Men de var befalet til opgaven af kongen.¹⁷ Fra professorernes synspunkt havde Luther-biblen autoritativ status,¹⁸

---

¹¹ Carsten Bach-Nielsen, "Fyrstebibel eller folkebibel. Reformationsfyrsternes personlige engagement i oversættelsen af Biblen til folkesprogene", *Reformation: religion og politik. Fyrsternes personlige rolle i de europæiske reformationer*, red. C. B. Nielsen og N. P. Ingesman (Århus: Aarhus Universitetsforlag 2003), 73-125 (121).

¹² Ejrnæs 1995, 79.

¹³ Ejrnæs 1995, 81.

¹⁴ Ejrnæs 1995, 89.

¹⁵ Ejrnæs 1995, 119.

¹⁶ Ejrnæs 1995, 147.

¹⁷ Ejrnæs 1995, 32.

hvilket Sheehan bemærker også var tilfældet i Tyskland. Men disse konfessionelle hensyn kolliderede med kongens behov, for hvem biblen var en solid autoritet såvel som en væsentlig indtægt. Biblerne var som nævnt prægtige bøger og alt for store og dyre for menigmand. Tanken bag dem var, at de var fyrstens gave til sin kirke, og kirken var forpligtet på at købe dem. Denne transaktion efterlod kongen med en ikke uvæsentlig profit. Sammen med censuren, der forbød trykning af bibler uden kongens tilladelse, var profitten fra fremtidige udgaver sikret.¹⁹ Så mens en afslutning på bibeloversættelserne var ønskelig fra et teologisk perspektiv, var det næppe ønskeligt fra de reformatoriske kongers synspunkt, der havde brug for rollen som den fromme fyrste, som sørgede for lutherske bibler til kirken og fik deres navn på bogen.

Under enevælden ser vi en forskydning i biblens rolle fra at være en gave fra kongen til at tilegnes kongen som en offergave. Et andet skifte, der finder sted i de danske bibeloversættelser under enevælden, er at kongens tilstedeværelse i biblen, nærmere bestemt i illustrationerne, glider ud. Kongerne under adelsvældet var til stede på biblernes titelblade, men i sammenligning med Englands Henrik 8.s anstrengelser i *The Great Bible* fra 1539, er de danske kongers indledende manøvrer forholdsvis beskedne. Hvor Henrik er tegnet ind i de bibelske billeder på *The Great Bibles* titelblad som den, Gud har udvalgt ifølge 1 Samuel 16, så er portrættet af Christian 3., hans personlige motto og rigets våbenskjold trykt på en side for sig selv. De danske konger når aldrig helt op på Henrik 8.s niveau, selv om mellemrummet mellem den danske konge og bibelske magtforestillinger bliver mindre for hver udgave.²⁰

Når vi kommer frem til de egentlige trykte bibler under enevælden, er de uden de illustrationer, der gav de tidligere monarker indgang til den bibelske tekst.²¹

---

¹⁸ Ejrnæs 1995, 36.

¹⁹ Bach-Nielsen 2003, 97.

²⁰ Titelbladet i Christian 4.s bibel giver indtryk af, at forholdet mellem Gud og Danmarks konge var et symbol på pagten mellem Gud og Israel (Ejrnæs 1995, 253) eller at kongen er til stede som kong David (Bach-Nielsen 2003, 109).

²¹ Og dog – på en af de første sider af prøvearkene til Christian 5.s bibel, der aldrig blev trykt, bringes et kobberstik placeret umiddelbart inden begyndelsen på Første Mosebog. Stikket viser Jahves navn, der sender en stråle igennem solen, der gennembryder rigsæblet med kongens monogram. Strålen afledes af rigsæblet og fortsætter mod Justitia. Denne indgravering placerer, som Bach-Nielsen bemærker, Christian 5. midt i verdens, lysets og sandhedens etablering. Faktisk bliver han prisme for verdensordenen. Bach-Nielsen 2003, 115.

En af årsagerne til dette kan være den førømtalte forskydning i biblens rolle. I årene efter reformationen var biblen hovedhjørneste i opbygningen af kirke og universitet samt implementeringen af den ændrede magtstruktur og religionsforståelse i samfundet. I enevælden kommer biblen til at indgå som en væsentlig bestanddel i den kongelige repræsentationsproces. Dette skifte ses blandt andet i forordet, der i de tidligere bibler er til den kristelige læser, men i enevældens bibler er rettet til kongen.²² Biblen bliver dermed vidne til og tegn på kongens herlighed, hvilket antydes i fortalerne til kongen i de 11 udgaver fra det tidlige 18. århundrede og i den første grønlandske bibeloversættelse.

De første grønlandske oversættelser af Ny Testamente fandt sted inden for den førnævnte tilstand i danske bibeloversættelser. Den første udkom i 1766 og var oversat af Paul Egede og kollegaer.²³ Otto Fabricius' omfattende revision af denne kom i 1794 og blev genoptrykt i 1799, på grund af oplagets forsvinden i Københavns brand, og med en mindre revision i 1827.²⁴ Af særlig interesse er Missionskollegiets dedikation til kongen, Christian 7. i Paul Egedes udgave. Missionskollegiet, der som bekendt blev oprettet 1714 til at varetage og administrere hedningemissionen, var som enhver anden institution under enevælden afhængig af kongens nåde. Dette sammen med tronskiftet forklarer formentlig det svulstige og fidele sprog i forordet til kongen. Christian 7. var netop tiltrådt, og hans stilling til missionen og Grønland endnu ikke helt afklaret. Der var vel en risiko for, at kongen kunne finde på at afblæse mission og handel og kalde alle hjem, som kong Christian 6. havde gjort det i 1731?²⁵ Fortalen kan derved ses som et forsøg på at glæde og smigre kongen ved at pege på alle missionens fortreffeligheder og frugter samt hvordan de kan tænkes at kaste glans over kongen.

---

²² Ejrnæs 1995, 137.

²³ Af Paul Egedes fortale til oversættelsen fremgår det, at Rasmus Bruun og Berthel Larsen assisterede i oversættelsen. Paul Egede, *Testamente Nutak, eller Det Nye Testamente, oversat i det grønlandske sprog med forklaringer, Paralleler og udførlige summarier* (København 1766), 3-6, (4). I Paul Egedes dagbogsoptegnelser er to grønlandere, nemlig Hans Pungiok og Arnarsak anført som sproglige rådgivere, se *Efterretninger om Grønland. Uddragne af en Journal holden fra 1721 til 1788 af Paul Egede*, Det Grønlandske Selskabs Skrifter, XXIX, red. Mads Lidegård, (København: Det Grønlandske Selskab 1988), 88 og 112.

²⁴ Henrik Wilhjelm, "Af tilbøielighed er jeg grønlandsk". *Om Samuel Kleinschmidts liv og værk*. Det Grønlandske Selskabs Skrifter XXXIV (København: Det Grønlandske Selskab 2001), 311.

²⁵ Hal Koch og Bjørn Kornerup (red.), *Den Danske kirkes historie V* (København: Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag 1951), 166.

Fortalen fylder 13 sider,²⁶ og indleder med at påpege offergaven, eller første-grøden af missionen. Derefter påpeges belønningerne for kongens omsorg og bekostning, først de jordiske, dernæst de himmelske. Blandt de jordiske belønninger (side 3-6) nævnes særligt ærens betydning. Således skal kongen medtænke, hvor stor en ære det er for en konge at have tilvejebragt et sådan værk, den første af sin slags, den allerførste oversættelse af det Ny Testamente til grønlandsk, et sprog, som resten af verden ikke kender (4). Kongen skal endelig også medtænke den ære, det er for ham at have gjort et så ukendt og fjernt sprog til et lærd sprog, med bogstaver, så at det kan læses (4). Danmark har således beriget kundskaben om sprog i verden ved at introducere den første ordbog og fremvisning af det grønlandske sprog (5). Vi finder også en appel til fremtiden, i og med at resultaterne af denne oversættelse vil genlyde ud over vores tid, idet andre sprog i Nordasien og Amerika vil blive kendt og sammenlignet med det grønlandske sprog, og hvis der var ligheder kunne dette bidrage til en forståelse af verdens historie (6). Til de himmelske belønninger skal henregnes en 'kostligere ære, end den, der kand være i Sprogkyndighedens eller andre dertil grændsende Kundska-bers og Videnskabers udbredelse for den lærde Verden, ja ogsaa en meget kosteligere baade Nytte og Ære, end en anden udi den store verden nogen Tiid langt mere glimrende og bekosteligere Ære, som søges i Udbredelse af en Regentes Magt ved Krige, der kost ey allene Penge men og Blod, baade naar der tabes og vindes.' (7). Det er nemlig udbredelsen af 'Christi Rige' der har en mere kostbar ære, en udbredelse, der vil sikre kongen flere kristelige undersåtter, som kongen kan finde i himlen. Ligeledes bliver grønlændernes 'derved anledigede Salighed (...) en Deel af den Lovsangs Indhold, som skal siunges den evige Konge Christo, og disse Salige en Deel af den store Skare, som skal siunge denne Lovsang.' Denne 'Naade-løn' skal blive en 'skinnende Ædelsteen i den Krone, som er herligere, end alle verdslige Kroner, og et deyligt Blomster i den Æres-krands, som er uforvisnelig' (11-12).

Mekanismerne i fortalen kan karakteriseres som det Louis Marin kalder 'discourse of flattery'.²⁷ Missionskolleget har brug for kongens godkendelse og finansiering af missionen, og strategien, der anvendes, er at frembære denne offer-

²⁶ Paul Egede, *Testamente Nutak*, s. 1-13. Da siderne indeholder sporadiske sidetal, har jeg valgt at henvise efter mine egne sidetal. Første side er den side, hvorpå selve talen begynder med tiltalen "Stormægtigste Monarch! Allernådigste Konge og Herre!"

²⁷ Louis Marin, *Portrait of the King*. (Minneapolis: Macmillan, 1988. Oversat fra *Le Portrait du roi* (1981) af Martha M. Houle)

gave og derefter beskrive den globale scene, som oversættelsen træder ind på, og hvilke fremskridt for videnskaben den vil betyde. Endelig males et portræt af en from fyrste, der i så høj grad kerer sig om sine undersåtters frelse, at Vorherres nådige blik hviler på ham. Strategien i dette er, at kongen skal se sig selv i dette billede, og være forpligtet til at tage hele pakken. Tager kongen imod offergaven og alle de deri indeholdte æresbevisninger (grønlændernes frelser og videnskabens patron), som forordet lader strømme, lader han sig interpellere i den kongerolle, som forordet skaber, hvilket inkluderer en forpligtelse, nemlig missionsens finansiering. Timingen i dette er meget vigtig, idet udgivelsen er fra 29. januar 1766 og altså før kongens salvning i maj 1767. Dermed bliver Missionskollegiets forord et af de første offentlige 'rollemodellerende' dokumenter i Christian 7.'s regeringsperiode.

Salvningerne

I 1537 blev Christian 3. kronet og salvet som Danmarks konge i Københavns Domkirke et år efter at han officielt havde indført reformationen i sit rige.²⁸ I 1839 blev Christian 8. salvet til konge, hvilket udgjorde den sidste kongesalvning i Danmark. I de 300 år mellem kroningen af Christian 3. og salvningen af Christian 8. blev ni konger kronet og/eller salvet af Københavns biskop. Ritualer og dets religiøse og politiske bestanddele undergik nogle væsentlige forandringer i løbet af disse år, idet skiftet fra adelsvælde til enevældigt kongedømme i 1660 tillige betød en forskydning i kroningen/salvningens liminale betydning. Hvor adelvældets kroningsritualer havde fremtrædende elementer af kontraktteori²⁹ såvel som den lutherske forestilling om magtens guddommelige oprindelse, så ser vi en markant stigning i det religiøse eller snarere teokratiske aspekt i de næste kroninger, for helt at overskygge de kontaktteoretiske elementer i den første salvning af en enevældig konge, nemlig Christian 5. i 1671.³⁰ Forandringerne i

²⁸ Se fremstilling og fortolkning af kroningen og den politiske kontekst i Martin Schwarz Lausten, *Christian 3. og kirken 1537-1559. Studier i den danske reformationskirke 1* (København: Akademisk Forlag 1987).

²⁹ Se Karsten Hermansen, *Kirken, kongen og enevælden. En undersøgelse af det danske bispeembede 1660-1746* (Odense: Syddansk Universitetsforlag 2005), 163 ff, der bygger på Sebastian Olden-Jørgensens ph.d.-afhandling fra 1997, *Statsvidenskab og politisk kultur i Danmark 1536-1700*, Institut for Historie, Københavns Universitet. Se også Sebastian Olden-Jørgensen, 'Historien om et ritual – De danske kongekroninger fra Christian III (1537) til Christian IV (1596)', *Transfiguration* 3/1 (2001), 83-99 (90 og 95).

³⁰ Hermansen 2005, 174. I kontraktteoriernes genopblomstring i Europa vendte disse tanker tilbage til dansk samfundsliv. I sin analyse af præsternes syn på øvrigheden

forståelsen af kongen og hans forpligtelser, såvel som hans forhold til Gud, kan ses i de detaljerede trykte beskrivelser af kroningerne og salvningerne, der indledtes med en tysk version i 1537 som en måde at annoncere denne vigtige begivenhed uden for landets grænser. I 1596 blev en officiel tysk beskrivelse af kroningen og de følgende festligheder trykt, og det følgende år blev det oversat til dansk.³¹ I de sidste år i det 16. århundrede blev skriftlige beskrivelser af kroningerne mere populære og tilgængelige – for ikke at sige politisk kostbare. Deres politiske værdi var i begyndelsen set i forhold til udenrigspolitiske forhold, men som de senere udgivelser viser, har de også en markant indenrigspolitisk værdi, idet det her var muligt at præsentere befolkningen for en fortolkning af forbindelsen mellem kongen og Vorherre, en beskrivelse af kongens rolle og en forventning om folkets lydighed og holdning til kongen.³² Sebastian Olden-Jørgensens analyse er fokuseret på de første tre kroninger efter reformationen og hvordan de forholder sig til det katolske kroningsritual. Den følgende diskussion går et skridt videre, idet fokus vil være på salvningsritualerne, efter at der kort er peget på nogle af forskellene fra kroningsceremonierne.

En væsentlig forskel drejer sig om kongens transformation. I de tidligere ritualer blev prinsen i løbet af ceremonien transformeret til konge gennem investitur af regalia fra adel og gejstlighed. Inden investituren svor den vordende konge på håndfæstningen, som adelen præsenterede.³³ Først herefter blev kongen salvet, og efter at være iklædt de kongelige klæder fik han overrakt regalia (krone, sværd, scepter og rigsæble), med andre ord, kronet. Under enevælden kom kongen til kirken, bærende såvel krone som sværd, og trådte ind i kirken for at få sin guddommelighed bekræftet gennem salvningen. Håndfæstningen var fuldstændig udraderet fra ritualen. I stedet for håndfæstningen blev Kongeloven fra 1665 inddraget,³⁴ hvilket forskød ritualets politiske betydning. Frem for at være en magt-

---

påpeger Michael Bregnsbo, at naturretstænkningen og samfundspagtsopfattelsen vandt terræn i sidste halvdel af 1700 tallet. Michael Bregnsbo, *Samfundsorden og statsmagt set fra prædikestolen. Udviklingen i præsternes syn på samfundsorden og statsmagt i Danmark 1750-1848, belyst ved trykte prædikener* (København: Museum Tusulanums Forlag 1997), 202.

³¹ Olden-Jørgensen 2001, 98.

³² Olden-Jørgensen 2001, 97-98.

³³ Hermansen 2005, 164 og Olden-Jørgensen 2001, 95.

³⁴ Kongeloven blev kun læst op ved den første enevældige kongesalvning, nemlig Christian 5.s. Oplæsningen fandt sted mellem den første prædiken (over Romerbrevet 13,1-8) og læsningen af 1. Petersbrev 2,13-20, der indledte selve salvningsakten. I de

overdragelse, blev ritualen en magtdemonstration,³⁵ og kongen var ikke tvunget til at gennemgå dette ritual, men 'valgte' at gennemgå det som tegn på sin ydmyghed over for Gud, såvel som hans ønske om Guds velsignelse ved begyndelsen af hans regeringsperiode (Kongeloven, artikel 16). Kongen blev ikke konge gennem salvingen, han var allerede konge af Guds nåde, nemlig gennem arvefølgen.³⁶ Dette betyder, at kirken var forpligtet til at bekræfte og opretholde kongens enevældige magt.³⁷

En anden ændring drejede sig om omgivelserne. Hvor kroningerne fandt sted i Københavns domkirke under stor festivitas og folkelig bevågenhed,³⁸ fandt salvingerne sted i Frederiksborg Slotskirke, der lå noget mere tilbagetrukket fra det folkelige øje. Således var den sidste 'offentlige' kroning i Københavns domkirke Frederik 3.s i 1648, i hvis regeringsperiode enevælden blev implementeret. Den første salving af en enevældig konge fandt sted i Frederiksborg slotskirke 1671 uden folkelig bevågenhed. Salvningssakten skulle forstås som privat, eksklusiv og ophøjet³⁹ og kongen som utilgængelig, eller måske *kultificeret* og mystificeret.⁴⁰ Disse ændringer hænger sammen, idet kongens ret til tronen var guddommeligt forordnet gennem arvefølgen, og derfor var der ikke behov for offentlig iscenesættelse af magtoverrækkelsen. I stedet konstruerede man et ritual, der fremhævede det specielle forhold mellem Gud og konge og understregede forpligtelsen til at adlyde Gud og konge. I denne konstruktion blev biblen et vigtigt element.

De bibelske tekster i salvningsakterne

To tekster er til stede i ritualen: Biblen og Kongeloven. Mens Kongeloven som nævnt kun blev læst op ved den første salving og derefter blev taget for givet

---

efterfølgende salvningsceremonier er Kongeloven blevet en stiliseret del af ritualen, der drages frem og anføres som juridisk referenceramme.

³⁵ Hermansen 2005, 172.

³⁶ Jørgen Stenbæk, "Religion og politik i den unge danske enevælde", *Religionsvidenskabeligt tidsskrift* 3 (1983), 51-63 (53).

³⁷ Hermansen 2005, 159.

³⁸ Adelsvældets kroningsceremonier havde i et vist omfang været offentlige, nemlig i kraft af processionen til og fra kirken og den efterfølgende folkelige festivitas; Olden-Jørgensen 2001, 91.

³⁹ Hermansen 2005, 172.

⁴⁰ Sebastian Olden-Jørgensen, "Statsceremonial, hofkultur og politisk magt i overgangen fra adelsvælde til enevælde – 1536 til 1746", *Fortid og Nutid* (marts 1996), 3-20 (13).

som et standardelement, var bibelteksten noget mere ustabil. Ikke alene var der udskiftning i, hvilke bibeltekster der blev brugt til at legitimere kongen i de forskellige regeringsperioder, men også inden for salvningsakterne blev teksterne ændret, slettet og genbrugt. Således gled to nytestamentlige tekster ind og ud, mens de gammeltestamentlige tekster varierede derefter. Dette er til dels ikke voldsomt vigtigt i det overordnede perspektiv. Det, der er vigtigt, er den konkrete brug af bibelske tekster i salvningsakterne, og grunden til, at den enkelte tekst ikke er vigtig for det overordnede budskab, er, at biblens betydning for disse ritualer transcenderer den betydning, der måtte ligge i citat og eksegese. Gennem brugen af biblen i ritualerne bliver biblens beretninger om kroninger og salvninger aktiveret og dermed direkte forbundet med det aktuelle ritual i kirken. Dette ritual aktiverer dermed alle de majestætiske konnotationer i biblen. Biblen som referenceramme er derved performativ og afhænger direkte af brugen af biblen i ritualet og ikke adskilt fra den konkrete brug, sådan som Sebastian Olden-Jørgensen hævder.⁴¹ Det overordnede formål er at præsentere den enevældige konge som Guds salvede; at hans tronbestigelse er udførelsen af den guddommelige vilje; at han vil herske gudfrygtigt; og at hans undersåtter skal frygte ham og adlyde ham betingelsesløst. Valget af tekster er foretaget med henblik på at i samme nu konstruere og opfylde disse behov.⁴² Som Clifford Geertz udtrykker det i en anden sammenhæng: '[t]he very thing that the elaborate mystique of court ceremonial is supposed to conceal – that a majesty is made, not born – is demonstrated by it.'⁴³

Biblens tilstedeværelse kommer til udtryk på flere måder. Først og fremmest har vi de liturgiske tekster, der er grundlag for prædikerne. Disse er læst højt og markeret ved kilde. Dernæst er der motetterne – de musiske parafraser over udvalgte Davidssalmer. Disse udføres generelt ved bevægelse, det vil sige, når kongen og dernæst dronningen træder ind i kirken og indtil de når deres troner, når de nærmer sig alteret og vender tilbage til deres troner. Sidst men ikke

---

⁴¹ Olden-Jørgensen 2001, 87.

⁴² Behovene kan variere fra konge til konge. For eksempel er den alvorlige befaling om at betale tiende og skatter, der utrætteligt gentages i de første salvninger og støttes af Romerbrevet 13, mindre vigtig i de senere salvninger, formentlig fordi dette med tiden er blevet en naturliggjort økonomisk struktur; derfor behøves Romerbrevet 13 ikke længere som prædikentekst.

⁴³ Clifford Geertz, "Centers, Kings and Charisma: Symbolics of Power", Clifford Geertz, *Local Knowledge: Further Essays In Interpretive Anthropology* (New York: Basic Books 1983), 121-146 (124).

mindst har vi det bibelske bagtæppe. Talerne såvel som prædikerne er spækket med allusioner såvel som direkte og indirekte citater, der har den effekt, at de væver en tyk kappe af guddommelig magt og helligt nærvær omkring kongen. Faktisk er der næppe et tidspunkt i handlingen, hvor tilskueren ikke bombarderes med forbindelser mellem kongen og Gud. Biblens guddommelige magtsprog flyder i en konstant strøm.

Fordi hver salvning varierer i dens detaljerede tekstbrug, og således danner komplekse intertekstuelle spind, samtidig med at nogle tekster trækkes frem for derved at styre og fastlægge fortolkningen af de øvrige, er en samlet vurdering af tekstbruget i salvningerne hæmmet allerede i udgangspunktet. Således har vi for eksempel i Christian 6.s salvning en prædiken over Romerbrevet 13,1-7, der gentagne gange refererer til Ordsprogenes Bog og Samuelsbøgerne, der til gengæld er fortolket – til tider med stor eksegetisk kreativitet – ind i de rammer der er afstukket af Romerbrevet 13.⁴⁴ Et andet storslået eksempel er fra Christian 5.s salvning, den første enevældige kongesalvning. I sin prædiken over Romerbrevet 13 inddrager biskop Wandal 1 Sam 8,9-17, der vedrører israelitternes krav om en konge. I Samuelsbogen ser Gud det som en afvisning af hans rolle som konge og beder Samuel om at advare folket og beskrive, hvordan konger bærer sig ad (1 Sam 8,9). Samuel opregner dermed en længere række af ugeringer som kongen vil finde på: Han vil bruge deres sønner som stridsvognsløbere og hestepassere, han vil tage deres døtre til personlige tjenerinder, han vil tage deres bedste marker, vingårde og frugtplantager og give dem til sine hofmænd, og han vil tage tiende af deres afgrøde og give til sine hofmænd og officerer. De bedste slaver og det bedste kvæg vil han inddrage til arbejde. Disse trusler til folket bliver i Wandals prædiken til 'den Samuelitiske Kongelov', og vidnesbyrd om kongens retigheder og folkets pligt at tjene kongen med deres legemer og materielle ejende-

---

⁴⁴ I sin udlægning af Romerbrevet 13,5a: 'Saa er det fornødent, at være underdanig' inddrager biskop Worm, med eftertrykkelig reference til Salomo som ophavsmand, Ordsprogenes Bog 20,12: 'Et hørendes Øre, et seendes Øye haver Herren gjort'; 1992-oversættelsen skriver: 'Øret, der hører, og øjet, der ser, Herren har skabt dem begge', og tager det som: 'Øvrigheden er det seende øye, som seer til med, og seer til for Undersaatterne; Undersaatterne derimod bør være det hørende Øre, som give nøye agt paa, hvad der befales.' Christen Willumsön Worm, *Den Stormægtigste Danmarks og Norges Enevolds-Herre Konning Christian den Siette ... saavel som Hans Majestetets Høyst-Elskelige Gemahl ... Dronning Sophia Magdalena ... Deres Majestetets Hellige og Høytidelige Salvnings-Forretning Holdet i Friderichsborgs Slots-Kirke den 6 Junii 1731* (København 1731), 112.

le.⁴⁵ Så i nationens nedgangstider har kongen al ret i himlen og på jorden til at tage, hvad der end skulle falde ham ind til nationens bedste, og i fredstider, blot benytte sig af det foreliggende, en noget overraskende fortolkning.

Med dette forbehold vil jeg nu kort se på de mest anvendte tekster fra det Ny og det Gamle Testamente. Hvad de nytestamentlige tekster angår, er yndlings-teksterne Romerbrevet 13,1-7; 1 Petersbrev 2,13-20 og 1 Timotheusbrev 2,1-2. Disse tekster vedrører øvrighedens guddommeligt støttede magt og befaler læseren at være lydige under trusler om, at ulydighed mod øvrigheden er ulydighed mod Vorherre selv. I nogle af salvningerne er de direkte liturgiske tekster (Christian 5., Christian 6., Frederik 5.), i andre refereres de blot i prædiken. De tjener primært til at legitimere et tjensteligt forhold mellem kongen og hans undersåtter. I portrættingen af kongen som Guds salvede er det snarere det Gamle Testamente, der har været anvendt som en nærmest udtømmelig kilde til at forarbejde og vedligeholde denne forestilling.

Først og fremmest må nævnes Salme 82,6, der lyder: 'Jeg siger: 'I er konger, sønner af den højeste, alle''. Dette vers anvendes til at skabe en fader-sønforbindelse mellem kongen og Gud og legitimerer derved forestillingen om kongen som en guddommelig figur, idet Gud er den, som taler disse ord. Det følgende vers, vers 7, lyder: 'og alligevel skal I dø som dødelige og falde som enhver fyrste'. Dette tjener til at minde kongen om, at han trods alt kun er et menneske over for den ene sande Gud. Disse vers og deres evne til at udtrykke kongens guddommelighed såvel som hans menneskelighed bliver en af de mest anvendte tekster i de danske enevældige kongers salvninger. En anden populær salme er

---

⁴⁵ 'Thi ligesom det tilhører Kongen at regere offver Folcket / saa tilhører det Undersaatterne / at være Kongens tienere / saa som Samual om begge deelene taler paa forbemeldte sted / hvor han og videre i særdelighed opregner Kongens Ræt og Herredømme / samt Folckets skyldige underdanighed / som skulle bestaae der udi / at Kongen skulle herske / baade offver Undersaatternes personer / til at bruge Mandfolckenes tjeneste iblandt hans Rytterie og reysetøy i Krigs tid; til hans pløyning / høst / og andet arbejde i Freds tid; men Quindespersonernes ærlige tjeneste til den Kongelige husholdnings fonødenhed: item at hand skulle herske offver deres Gods og eyendomme / saasom offver deres Ægre og Vingaarde / deres beste oliEGAARDE / deres Sæd / Kvæg og Asener / hvor af hand enten kunne fordre tiende efter sin vilie / eller udi nøds tid tage det gandske bort / til sin og sine Krigsfolckes conservation, og til den algemeine Velstands beskiermelse imod sine og Rigets fiender.' Johan Wandal, *Den Stormægtigste og Høybaarne Arffve-Konnings og Monarchs, Her Christian den Femtes, Aff Guds Naade Danmarckes, Norges ... Hans Kongl. Mayestets Kongelige Salvnings, som udi Frederichsborgs Slotz-Kircke med tilbørlige Solenniteter bleff høytideligen holden den 7 Junii Aar1671, Sandfærdige Beskriffvelse* (Kiøbenhaffn 1671), 19 og 24.

Salme 89, der tjener som indhold til den motet, der synges ved kongens indgang i kirken og procession til tronen, efterfulgt af dronningen, hendes indgang og procession. De første 37 vers af denne salme indeholder en loyprisning af Guds trofaste kærlighed, magt og styrke og hans pagt med David, hans salvede samt løftet, at hans linje skal fortsætte til evig tid. De følgende 15 vers (38-52) handler om Guds afvisning af sin salvede. I beskrivelsen af Christian 5.s salvning er det kun de første 26 vers, der anvendes. Vi får ikke at vide, hvor meget eller hvor lidt, der bruges i de efterfølgende salvninger, kun at indtil Frederik 5.s salvning blev motetten sunget i den tid, det tog kongen og dronningen at gå op til deres troner.⁴⁶ Ved Frederik 4.s salvning blev denne salme også brugt som liturgisk tekst, med direkte reference til Romerbrevet 13.⁴⁷ Endelig er salme 21 populær som motet (Christian 5., Frederik 4., Christian 6., Frederik 5.) såvel som liturgisk tekst (Christian 6., Christian 8.), igen en tekst, der fremhæver den guddommelige kilde til kongens magt, rigdom, succes og dermed også lykke.

På trods af de enkelte teksters variation er der to figurer, der løber igennem salvningsbeskrivelserne i et vedholdende flow, nemlig de to velkendte gammeltestamentlige konger David og Salomo. David påkaldes igen og igen på grund af salmerne, som han anses som forfatter til. Hovedårsagen til brugen af David er dog hans lydighed mod Gud, som ses i hans holdning og respekt over for sin konge, Saul, der var salvet af Gud. Også løfterne til David om Guds støtte er væsentlige. Men allervigtigst er det, at han er fader til et kongedynasti: Det er som Salomos far han er vigtig, fordi Salomo er prototypen på den danske konge. Det vil sige, at løfterne til David om en blodlinje rent faktisk opfyldes i den danske trone.

Hvilken plads gives dermed til kongen i den guddommelige økonomi? Det profetiske mellemrum, der opnås i traditionelle fortolkninger af David, plejer at blive udfyldt af Kristus som Davids efterfølger som den, alle gammeltestamentlige profetier refererer til. Denne plads udfyldes i salvningerne af den danske konge både i henseende til hans eksklusive forhold til Gud som hans salvede og hans menneskelige og guddommelige natur, fremhævet særligt ved Salme 89. Den kristologiske baggrund for kongens dobbelte natur som på en gang en dødelig og en guddommelig figur er grundlæggende for Ernst Kantorowitz' analyse af

---

⁴⁶ Peder Hersleb, *Nordens Glæde, da ... Kong Friderich den Femte ... tilligemed ... Dronning Lovise ... Deres Kongelige Salvning, lode forrette udi Friderichsborgs Slotts-Kirke, den 4 Septembris 1747* (København 1749), 16.

⁴⁷ Hermansen 2005, 180.

kongens to legemer.⁴⁸ Mens fokus i Kantorowitz' analyse er på en anden periode (Middelalderen) såvel som et andet land (England), kan det ikke desto mindre bemærkes, at salvningsaktens kongefigur gennem hans svøbning i bibelcitater og magtsprog i de danske salvningsritualer fra sent i det 17. århundrede og fremad er en kristologisk figur, i hvert fald hvad angår salvningsritualets konkrete forestillingsverden. Kantorowitz' analyse er dog ikke uden sine kritikere. Giorgio Agamben kritiserer Kantorowitz for at konstruere en kristocentrisk suverænitæt på grundlag af et ensidigt fokus på teologi, der udelukker indlysende hedenske (specifikt romerske) elementer; elementer, der kunne have styret denne genealogi om kongens kristologiske legemer i en anden retning.⁴⁹ Interessant i denne forbindelse er forordet til kroningsbeskrivelsen af Christian 3. og dronning Dorothea, der blev udgivet knap 300 år efter begivenheden, i 1831. Forordet indeholder en historisk undersøgelse af blandt andet ritualets oprindelse.⁵⁰ I disse undersøgelser finder Werlauff ritualets oprindelse i den fjerne orientalske fortid, hvorfra det vestromerske imperium lånte de første elementer til denne skik. Fra Rom bevægede skikken sig til Konstantinopel og derfra til de kristne konge- og fyrstedømmer i Vesteuropa.⁵¹ Dette minder meget om Agambens diskussion med Kantorowitz, idet vi står med dilemmaet, hvorvidt salvningsritualet kommer fra biblen eller fra romersk praksis. Som nævnt tøver Olden-Jørgensen ikke med at forbinde salvningsakterne med de kongelige salvninger i det Gamle Testamente, i og med at han ser Biblen som den generelle referenceramme for kronings- og salvningsritualerne. Heroverfor mener jeg, at oprindelsen er mindre vigtig end den bevidste *aktivering* af det bibelske materiale. Der kan næppe herske tvivl om, at salvningsritualet i disse manifestationer fra 1670 til 1840 *tilsigter* at på-

⁴⁸ Ernst H. Kantorowitz, *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology* (Princeton: Princeton University Press 1957).

⁴⁹ Giorgio Agamben, *Homo Sacer. Sovereign Power and Bare Life* (oversat af Daniel Heller-Roazen, Stanford: Stanford University Press 1998), 93.

⁵⁰ Initiativet til udgivelsen kom fra Københavns biskop, Frederik Münter, der ifølge forordet længtes efter at fuldende samlingen af salvningsakter af de protestantiske konger ved at bringe den ældste og eneste manglende frem i lyset. Erich Christian Werlauff, 'Fortale' i E. C. Werlauff (udg.), *Aktstykker vedkommende Kong Christian den Tredies og Dronning Dorotheas kroning i Vor Frue Kirke i København, den 12te August 1537, af Dr. Johannes Bugenhagen* (København 1831).

⁵¹ Erich Christian Werlauff, 'Historisk Undersøgelse om de danske kongers salving og kroning i Middelalderen,' i E. C. Werlauff (udg.), *Aktstykker vedkommende Kong Christian den Tredies og Dronning Dorotheas kroning i Vor Frue Kirke i København, den 12te August 1537, af Dr. Johannes Bugenhagen*, (København 1831), i-xxii (i).

kalde de bibelske konger, uanset hvad ritualets oprindelse end måtte være.⁵² Det skal ikke benægtes, at der er romerske magtforestillinger i salvningsritualerne, for de forgyldede allegoriske dydsfigurer optræder både ved kongernes indgang (tronstolen) og udgang (castrum doloris). Især har de en fast plads på tronstolen. Med tronen bevæger vi os fra salvningsritualets kreative eksegese til en materialisering af denne repræsentation. Hernede i produktionens lønkammer er det tydeligt, hvordan teologi og dens disciplinære udfoldelser er dybt impliceret i dansk merkantilisme, imperialism og nationalisme.

Narhvaltronen

Et af de meget konkrete og materielle elementer i kongens teologiske iscenesættelse er narhvaltronstolen, i dag udstillet blandt kronjuvelerne på Rosenborg Slot. Tronen blev fremstillet i drejeren Bendix Grodtschillings værksted, idet han i 1662 blev bestilt til at producere en trone, der passede sig til en enevældig konge. I 1671 var den mere eller mindre færdig og derefter brugt ved kongesalvningerne i 1671-1840. Tronen var efter sigende modelleret efter kong Salomos elfenbenstrone (1 Kongebog 10,18-20).⁵³ Ifølge konservator Stina Bøge, der i ef-

⁵² Ikke desto mindre – som Judith Butler i forlængelse af Michel Foucault og Jacques Derrida påpeger – er brugen af oprindelser vigtige ideologiske strategier, og som sådan vigtige udgangspunkter for analyser. Se *Gender Trouble* (London: Routledge [1990] 2007), især forordet til 1990-udgaven og kapitel 2. Agambens konstruktion af suveræniteten i *Homo Sacer* er ingen undtagelse.

⁵³ Forbindelsen til Salomo fremhæves ved de tre søvløver, der vogter tronen. Ifølge Første Kongebog havde Salomo en løve ved hvert armlæn og en løve på hvert af de 12 trin, der ledte op til sædet. Dertil kommer, at Salomo var en meget populær kongefigur på grund af hans retfærdige natur og visdom, der udgjorde et populært kunstnerisk motiv i tiden. For eksempel ankom Rubens maleri, 'Salomos dom' til det danske hof i 1640 som en gave til Frederik 3. og dronning Sofie Amalie havde et lille forgyldt håndspejl med kopi af billedet på bagsiden. Se Jørgen Hein, "En trone af enhjørningehorn og løver af sølv", *Siden Saxo* 2 (2006), 39-45 (41). Det er blevet bemærket at de tre søvløver ved den enevældige konges trone er en noget amputeret version af Salomos 14 løver. Hein argumenterer for at årsagen var økonomisk men overvejer om de tre løver skal tænkes at symbolisere søvløverne i rigsvåbenet (Hein 2006, 43). Da det netop var Frederik 3., der indførte de tre løver i rigsvåbenet såvel som den, der bestilte de tre løver til tronen, er det ikke en helt vanvittig tanke. En lignende konklusion kommer Birgitte Bøggild Johannsen og Hugo Johannsen frem til i *Kongens kunst*, hvor de tre søvløver beskrives som sindbillede på riget – Danmarks tre løver. Birgitte Bøggild Johannsen og Hugo Johannsen, *Ny Dansk Kunsthistorie 2: Kongens kunst* (København: Fogtdal 1993), 150-151. De tre løver blev en meget væsentlig detalje i en anden liminal fase af kongens liv, nemlig castrum doloris. Se Birgitte Bøggild Johannsen, "Til evig ære minde. Studier i enevældens Castrum Doloris", *Kirkens bygning og brug. Studier tilegnet Elna Møller*, red. H. Johannsen (København: Nationalmuseet 1983), 155-180. Se også Olden-Jørgensen

teråret 2007 var i gang med at restaurere tronstolen, har man ikke set noget lignende, hverken før eller siden.⁵⁴ Stolens skelet er af kostbart træ: ibenholdt, bogstavtræ (eller slangetræ) og kongetræ, belagt med plader af elfenben og flankeret af søjler af narhvaltand. Narhvaltand er ikke sædvanligvis et finermateriale, ej heller er det særligt anvendeligt til denne slags pynt. For det første er det et naturligt drejet materiale, der igen skal drejes for at producere plader. Tandene er desuden hul og ikke emaljeret, hvilket betyder, at den mister farve og bliver grå, ifølge konservatoren. Tandpladerne, der er påsat stolen, slår sig med tiden og vrides af samt mister farve, hvilket gør tronstolen til et forholdsvis krævende vedligeholdelsesobjekt. Ud over narhvaltand er stolen pyntet med 8 forgyldte allegoriske figurer på hjørnerne, og kronet med en kæmpe ametyst. I dag opbevares ametysten i boksen sammen med kronjuvelerne, mens en glasplade er i dens sted.

Tronen tager sig ud som en opulent stillen til skue af rigdomme og ressourcer, og en næsten uudtømmelig symbolsk værdi, idet den trækker på et væld af symbolske strukturer, der fremstiller den som højsædet for magt, styrke og potens. Ud over de romerske allegoriske figurer er der det bibelske tronkoncept og narhvaltanden. Siden tronen er et magtsymbol, er selve ideen om tronen ofte forbundet med Gud, eller i hvert fald den konge, der står under Guds nåde. Således profeterer Natan i løftet til David, at en af Davids efterkommere skal sidde på tronen og bygge Herren et hus, og at Herren vil grundfæste hans trone til evig tid (2 Sam 7,13.16). Denne efterkommer er Davids søn Salomo, der tillige lader sig bygge en guldbelagt elfenbenstrone (1 Kong 10,18-20). Den grundfæstede trone er altså metafor for en kongeslægt, der i Salomo-fortællingen materialiseres i en elfenbenstrone. Narhvaltronen som inspireret af Salomos trone er også en konkret manifestation af rigdom og vælde, mens den tillige stræber efter at repræsentere evigheden, idet den er sæde for den enevældige kongemagt, der er gudommeligt bestemt igennem blodlinjen og derved udgør, hvad Kantorowitz kal-

---

(1996), 13ff. for en analyse af castrum doloris' rolle i den overordnede ceremonialisering af kongen.

⁵⁴ I efteråret 2007, da jeg arbejdede på denne artikel var gulvet i tronsalen på Rosenborg Slot ved at blive istandsat, og museet havde benyttet lejligheden til at få tronen renoveret. Således lykkedes det takket være et utroligt hjælpsomt personale ved Rosenborg og værkstedet på Amalienborg, at få adgang til tronstolen i dens mindste bestanddele. Tak til møbelsnedker og konservator Stina Bøge, der tog sig tid til at diskutere materialerne med mig. for beskrivelse af renoveringen af såvel trone som tronsal. Se <http://www.berlingske.dk/article/20080415/kultur/704150026/> for beskrivelse af renoveringen af såvel trone som tronsal.

der 'super-body' som distinkt fra den naturlige dødelige krop.⁵⁵ Dette aspekt forstærkes ved at fremhæve narhvaltanden som enhjørningetand,⁵⁶ der symboliserer udødelighed og magt, såvel som modgift,⁵⁷ og dermed var særdeles eftertragtet i Europa.⁵⁸ Dertil kommer, at narhvalens nordligere tilhørsforhold gør den til en sjælden handelsvare.⁵⁹ Hverken Finn Gad eller de kunsthistoriske beskrivelser⁶⁰ nævner handelsprisen på narhvaltand, men Gad nævner flere gange, at det er et værdifuldt og eftertragtet handelsobjekt blandt danskere, englændere og hollændere i Grønland.⁶¹ At der er tale om et meget kostbart materiale fremgår af von Webers biografi om Christian 3.s datter, Anna, hvor det fremgår, at Antonius Pigafetta udbød et stort stykke enhjørningehorn for 50.000 daler og et lille stykke for 10.000 daler.⁶² Ligeledes havde Pfalzgrevinde Elisabeth et horn til salg, der skulle koste 25.000 Sonnenkronen.⁶³

---

⁵⁵ Kantorowitz 1957, 272.

⁵⁶ Wandal, *Christian 5.*, 4; Bornemann, *Frederik 4.*, 12 og 138ff; Worm, *Christian 6.*, 8-9; Hersleb, *Frederik 5.*, 8 henviser alle til tronstolen af enhjørningehorn.

⁵⁷ Også i England anvendtes fabeldyr til at repræsentere kongen og dennes udødelighed og egenartethed. Ernst Kantorowitz viser, hvordan engelsk middelalderjura brugte myten om fugl fønix og dens indeholdte dobbelthed, nemlig artens udødelighed og individets dødelighed (1957, 389). Fønixmyten kunne bruges til at illustrere forskellige slags absolutte magtpositioner (biskop, pave og konge). Den franske tronfølger blev af og til kaldt *Le petit Phénix* (Kantorowitz 1957, 394). Se også Louis Marin (1988, 100-101), der bruger myten til at demonstrere magtens længsel efter det absolutte.

⁵⁸ Aleksander Pluskowski, "Narwhales or Unicorns. Exotic Animals as Material Culture in Medieval Europe", *European Journal of Archaeology* 7/3 (2004), 291-313. Både Hertugen af Gottorp og Frederik 3. havde et horn i deres samlinger. Finn Gad, *Grønlands historie I: Indtil 1700* (København: Nyt Nordisk Forlag 1967), 302.

⁵⁹ Arthur MacGregor, *Bone, Antler, Ivory & Horn. The Technologies of Skeletal Materials Since the Roman Period* (London 1985), 41. Se også 43, n. 16, der refererer til narhvaltronen.

⁶⁰ Gudmund Boesen, *Danmarks Riges Regalier*. Udgivet for De danske Kongers kronologiske Samling på Rosenborg (København 1986), 148-152.

⁶¹ Gad 1967, 289 og 310.

⁶² Karl von Weber, *Anna Churfürstin zu Sachsen geboren als Königlichem Stamm zu Dänemark. Ein Lebens- und Sittenbild aus dem sechzehnten Jahrhundert* (Leipzig 1865), 476.

⁶³ Et af tidens efter sigende mest virksomme lægemidler var enhjørningehorn, og Annas medicinske færdigheder havde formentlig stemplet hende som heks, havde hun tilhørt et andet samfundslag. I stedet for at købe det til de ovennævnte priser, udbad hun sig et stykke enhjørningehorn af sin far, til at tilberede sit aquae vitae. Det fik hun, og også

Fra et kolonihistorisk perspektiv er tronstolen ufattelig interessant, fordi dens materialer kommer fra oversøiske områder og således markerer begyndelsen af det danske imperium og dets handelsforbindelser.⁶⁴ Hvis vi begynder med narhvaltanden, er det overvejende sandsynligt, at dette materiale kom fra Grønland. I midten af det 17. århundrede var flere handelsekspeditioner udgået til Grønland og vendt tilbage med – blandt mange andre ting – et stort antal narhvaltænder.⁶⁵ På dette tidspunkt var missionen til og koloniseringen af Grønland endnu ikke påbegyndt, men kongen, Frederik 3., så uden tvivl Grønland som sin retmæssige arv og ejendom og gjorde krav på herredømme over landet. Dette kommer til udtryk i inddragelsen af Grønland i det danske rigsvåben i skikkelse af en isbjørn.⁶⁶ Hvad angår de øvrige materialer, guld og de forskellige typer træ, er det vanskeligt at sige præcis hvordan de havnede i drejerens værksted. Overordnet set var guld en af tidens primære handelsvarer, og også Danmark havde import af guld, idet et dansk-afrikansk handelskompagni i Glückstadt begynde at transportere guld og andre varer fra Guldkysten i 1659.⁶⁷ Dette fremgår blandt andet af nogle af de lister, som angiver de tab, som det danske handelskompagni led under hol­lænderne, der opbragte flere danske skibe og konfiskerede handelsvarer for flere tusind rigsdaler, hvoraf guld nævnes eksplicit.⁶⁸

Med de forskellige typer træ bliver det lidt mere kompliceret. Ibenholt havde været et populært luksusmateriale i Europa siden det 16. århundrede,⁶⁹ primært

---

hendes mor havde et stykke liggende, som hun skænkede datteren. Weber, (1865), 477. I Jakob Knudsens roman om Luther sendes der bud til grev Albrechts slot 'efter et kostbart og højt anseet Lægemedel, man dér skulle have, nemlig Enhjørnings-Horn (det var nok egentlig Narhvals-Tand).' Jakob Knudsen, *Angst-Mod* (København: Gyldendal 1912-1914), 395.

⁶⁴ Jeg skylder Kasper Dalgaard en stor tak for hans forskningsassistance og bearbejde, der gjorde dette afsnit veldokumenteret og gennemarbejdet og satte mig i forbindelse med Ole Justesen, der ligeledes var meget elskværdig og behjælpelig.

⁶⁵ Gad 1967, 284, 289, 302, 310.

⁶⁶ Gad 1967, 286. Se også Louis Bobé, *Opdagelsesrejser til Grønland 1473-1806. Indledning nr. 1 til Diplomatarium Groenlandicum 1492-1814*. Meddelelser om Grønland 55/1 (København 1936), 18.

⁶⁷ Ole Justesen (red.), *Danish Sources for the History of Ghana 1657-1754, vol 1: 1657-1735* (København 2005), viii.

⁶⁸ Justesen 2005, 22.

⁶⁹ A.J. Russell-Wood, *The Portuguese Empire 1415-1808. A World on the Move* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press 1992), 127; Thomas D. Boston, "The

fra Ostindien og Vestafrika, men at der skulle være tale om en direkte dansk importvare lader sig ikke uden videre bekræfte.⁷⁰ Hvad kongetræ og slangetræ angår, er de geografisk set lettere at indkredse, da begge træsorter kun vokser på det sydamerikanske kontinent. Kongetræ eller violete er ifølge José Arrudas analyse et af de brasilianske produkter, som Portugal videreeksporterede til det øvrige Europa.⁷¹ Slangetræ, der er særdelels kostbart og sjældent, er ikke anført som portugisisk handelsvare, hverken hos Arrudas eller Russell-Wood. Det vokser i Surinam, Amazonas, Panama og Guyana, hvoraf kun Amazonas er tidligere portugisisk koloni. De fleste fremstillinger af handlen mellem Europa og Sydamerika i dette tidsrum (midten af det 16. århundrede) fokuserer udelukkende på den indbyrdes konkurrence mellem de europæiske lande, slavehandel og sukkerproduktion. Hvis træeksporten nævnes, er det kun brasiltræ.⁷² Dette ensidige fokus nedtoner udbygningen af landenes egne ressourcer og destabiliseringen af økosystemer, og fokuserer udelukkende på produktion og konkurrence. Ifølge Arruda er forskellen på brasiltræeksport og sukkerfabrikkerne, at hvor sukkerproduktionen var med til at 'opbygge' landet og gennem slaveriet bidrage til en befolkningsvækst, var brasiltræudvindingen ensidig, og bidrog ikke til en udvikling eller værdiforøgelse af landet. Der blev kun handlet, ikke investeret.⁷³

Hvis vi vender tilbage til tronstolen, ser vi nu, at den er sammensat af grønlandsk narhval, afrikansk ibenholt og sjældne og kostbare sydamerikanske træsorter.⁷⁴ Et yderlige bidrag til denne dekadence er, at disse kostbare træsorter blot

---

East African Coast in the Age of Exploration”, *A Different Vision: Race and Public Policy*, red. T.D. Boston (London: Routledge 1997), 189-205 (196).

⁷⁰ Men se Asta Bredsdorff, *Willem Leyels liv og farefulde rejse til Indien* (København: Museum Tusulanums Forlag 1999), 183, der anfører, at med Det Dansk Ostindiske Kompagni kom ibenholt til Danmark fra Ostindien. Se også Ole Feldbæk og Ole Justesen, *Kolonierne i Asien og Danmark* (København: Politikens Forlag 1980), 65, hvor det fremgår at admiral Gjedde fik et skib lastet med ibenholt sendt til Danmark i 1620. Tak til Ole Justesen for dette tip.

⁷¹ José Jobson de Andrade Arruda, “Colonies as mercantile investments: The Luso-Brazilian empire 1500-1808”, *The Political Economy of Merchant Empires*, red. James D. Tracy (Cambridge: Cambridge University Press 1991), 360-420, tabel 10.5.

⁷² En undtagelse er Russell-Wood (1992), xxxii, der i et skema anfører træsorter som del af handelsvarerne mellem Brasilien og Portugal.

⁷³ Aruda 1991, 375ff.

⁷⁴ I det franske kongehus blev både ibenholt og kongetræ brugt som finérmateriale. Louise Ade Boger, *Furniture Past & Present* (New York: Doubleday 1966), 87-115; Paul Villiard, *A Manual of Veneering* (New York: Dover, 1975), 1ff.

danner stolens skelet og er overlagt med narhvaltand. Finering (dvs. overlægning af en mindre dyr træsort med et tyndt lag finere træ) og marketteri (mønstre af fint træ klippet sammen og lagt over almindeligt træ) blev meget populært i Europa i anden halvdel af det 17. århundrede.⁷⁵ Men her er der ikke tale om at overlægge noget mindre kostbart med noget kostbart. Her er der tale om at overlægge noget meget sjældent, kostbart og umiddelbart utilgængeligt materiale, med et tilsvarende kostbart og symboladet materiale. Ved at bryde tronstolen ned i dens mindre bestanddele og materialer tegnes derved et kort over tidens koloniale og merkantalistiske udviklinger med den danske konge i dets centrum. Dette følger glimrende mønsteret i Første Kongebogs fortælling, der med stor emsighed gør rede for ophavet til diverse materialer, der ingik i bygningen af templet, paladset og tronen. Dette har den effekt, at Salomo bliver placeret som centrum i et enormt imperium, med mangfoldige ressourcer af træ, ædelsten og guld. De uoverensstemmelser mellem de arkæologiske vidnesbyrd for de gammeltestamentlige teksters fortællinger og den tid, de selv hævder, at høre til, som er blevet fremhævet af Thomas Thompson⁷⁶ og Niels Peter Lemche⁷⁷ kan vi passende inddrage i de enevældige kongers selviscenesættelse, idet der er en lignende uoverensstemmelse med den kraft og magt, der tillægges kongen, og kongens ubetydelige rolle i de storpolitiske begivenheder i enevældens århundreder.⁷⁸

---

⁷⁵ Harvey Green, *Wood: Craft, Culture, History* (London: Penguin, 2007), xxi; Boger (1966), 100.

⁷⁶ Thomas L. Thompson, *The Bible in History. How the Writers Create a Past* (London: Jonathan Cape 1999).

⁷⁷ Niels Peter Lemche, "Israel og dets land", *Etnicitet i biblen*. Forum for Bibelsk Eksegese 9, red. N. P. Lemche & H. Tronier (København: Museum Tusculanum 1998), 11-22.

⁷⁸ Iscenesættelsens performative karakter kommer for eksempel til udtryk i Frederik 5.s salvning. Det fremgår af biskoppens tale, at verdens øjne *burde* hvile på den danske konge og hans land. Biskoppen forestiller sig et folk, som lever i fred og fordragelighed mens lande rundt om dem lever under konstante krigstrusler, 'et land af Goshen midt i plaget Egypten.' Dette folk har også den bedste og reneste religion, det sande og rene Guds ord og er dagligt opmuntret og oplært i denne frelsesvej. Og dette folk har en konge, der har så meget magt og er en så kærlig og omsorgsfuld monark; dermed må det konkluderes, at hvis dette folk eksisterede, måtte det være det lykkeligste folk i verden. Derpå siger han, at vi ikke skulle forestille os, at et sådant folk kun eksisterede i Utopia eller i den platoniske republik, men hvis vi granskede de velkendte områder i vores verdensdel, vores Europa, og ledte efter dette folk, så måtte det indrømmes, at intet folk i Europa kommer nærmere denne portrætteret af fred end os (Hersleb, *Frederik 5.*, 81-84).

Samtidig bekræfter brugen af Salomo i den enevældige kontekst det Gamle Testaments teologiske, politiske og nationalistiske indflydelse og eftervirkninger.